

0910

A MAGYAR HÍRLAP HÉTVÉGI MELLÉKLETE
2016. SZEPTEMBER 10.
SZERKESZTETTE: PETÁN PÉTER
MŰVÉSZETI VEZETŐ: SALÁT ZALÁN PÉTER

A hadügyér

Petőfi Sándor: Nyakravaló

*Nyakravaló nélkül akarod megvédeni hazádat?
Oh te számár te, minő ostoba képzelet ez!
Honszeretet, bátorság s más, mind kófic: az a fő
A katonában, hogy nyakravalója legyen.
Mészáros Lázár, akitől én ezt tanulám, s ő
Tudja, hogy a legfő hősben a nyakravaló,
Mert hisz az ő hada, mely hősleg megfutamúlt volt,
Egytül-egyig mind, mind nyakravalóba' vala.
Nyakravalótalanok, takarodjatok a csatatérrül...
Éljen Mészáros s éljen a nyakravaló!*

Debrecen, 1849. február 18–20.

A legbecsületesebb magyar

Publilius Syrus (Kr. e. 85–43) római író mondotta volt: „Nincs több veszténivalója annak, aki elvesztette a becsületét.” Első hadügyminiszterünk, Mészáros Lázár (1796–1858) nemhogy nem vesztette el a becsületét, de kortársai a „legbecsületesebb magyarnak” nevezték. Oly sok év múltával is ékesen ragyog ez a kitüntető cím, ráadásul egy politikust, egy tudós katonát, egy hadvezért koszorúztak meg ezzel a jelzővel, ami – valljuk be – egy hadügyérről elképzelhetetlen.

Mészáros Lázár kedvenc történelmi alakjaim közé tartozik, szerénytelenül állítom, hogy képzeletbeli interjút tudnék készíteni vele, ahol a kérdező és a válaszadó is én volnék, de születésének kétszázhuszadik évében inkább arra vállalkozom, hogy hátramaradott írásainak olvasatából szűrjek le ezt-azt, ami gondolkodásra késztet, és jellemző vonása hősmennek. S talán előremutató is ennek a mostani, beteg, értékvesztő társadalomnak.

Hihetetlen, hogy a 19. század milyen sok nagyműveltségű politikust adott a hazának. Ezek között van a sokféle érdeklődésű, bölcselkedő hajlamú, szellemes és szatirikus Mészáros Lázár is, latin, görög, német, olasz, horvát, francia, angol nyelvtudásával és elmélyült ismeretekkel az irodalomban, a történelemben, a földrajzban, a fizikában, a hadi, az orvosi és az agrártudományokban.

Mondhatjuk, hogy a 19. század emberét nem terhelte meg az az információzuhogat, amit a 21. század polgára kénytelen átélni, de ez sem

mit sem von le nagyjaink bámulatából. Különbösen is, Nietzsche szerint: „A dicséret tolatódob, mint az elmarasztalás.”

Ide biggyesztek mondandóm elejére néhány fontos adatot Mészáros Lázár pályafutásából, hogy Kosztolányi szavaival „merőben önkényes”, kiragadott választásaimat az olvasó értelmezni tudja, ami „éppúgy jellemez engem”, mint a hadügyminisztert.

Tehát: 1844 decemberében előléptették ezredessé, és a Magyar Tudós Társaság levelező tagja lett. Miniszternek 1848. április 7-én nevezték ki. Hadügyminiszterként 1849. április 15-ig működött, majd ideiglenes miniszterként 1849. május 6-ig. Szülővárosa, Baja országgyűlési képviselővé választotta 1848. májusában. A déli mozgó hadsereg ideiglenes parancsnoka 1848. augusztus 27-től szeptember 27-ig. Hozzájárult a magyar csapatok Jellasics hadseregével szembeni szeptember 29-i győzelméhez. Az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja 1848. október 1-jétől.

Ács Tibor írja a Törökországi napló bevezető soraiban: „Hadügyminiszterként nagy összetartó hatást gyakorolt a hadseregére és különösen a parancsnoki karra. Kiemelkedő szerepe volt abban, hogy a politikai, személyi és kormányzati problémák, ellentétek és éles viták dacára, 1848. december elsejére létrejött az egységes nemzeti hadügy és irányító szerve, a honvédelmi minisztérium, és az új nemzeti tömeghadsereg – a magyar honvédség.” Közben Mészárosnak heves vitája támadt Kossuthtal,

ezért le akart mondani. De rábeszéltek, hogy vállalja el a felső-magyarországi mozgó hadsereg főparancsnokságát (1848. december), január 14-én azonban átadta a parancsnokságot Klapka ezredesnek. Az Országgyűlés 1849. április 14-én kimondta Magyarország függetlenségét és a Habsburg–Lotharingiai-ház trónfosztását. Mészáros Lázár másnap a képviselőházban lemondott tárcájáról. De érde-meit elismerésül altábornaggyá léptették elő.

Őt nevezték ki 1849. július 1-jén „a nemzet hadseregei fővezérének”. A kedvezőtlen ütközetek miatt lemondott a fővezérségről, tisztét július 31-én Dembinszky altábornagy vette át. Az internáltak életét élte török földön 1849. augusztus 14-től 1851. május 18-ig, majd Angliában, Franciaországban és az angliai Jersey szigetén élt. Az Amerikai Egyesült Államokban települt le 1853 augusztusában, ahol 1858. október 15-ig sikertelen farmer volt, majd házitánító. Miután megkapta az amerikai állampolgárságot, elindult Svájcba, ahol egy genfi nyomdai állás várt rá, de közben megbetegedett, és az angliai Eywoodban elhunyt.

*

Elmerengek Tyroler József 1849-ben készített színezett rézmetszetén, amely Mészáros Lázárt ábrázolja. Ez az egyetlen valamire való arculatróla. Talán az sem véletlen, hogy nem vagyunk a bőség zavarában, ha arcvonásai mögött az embert keressük. Barabás Miklós litográfiáján, a Batthyányi kormány csoportképén (1848) is természetesen ott a hadügyminiszter, de aztán

marad a képzelet, illetve az, amit írásából, leveleiből, az Országgyűléseken elmondott beszédeiből leszűrünk.

Tyroler és Barabás megjelenítése hasonló. Nekik köszönhetjük, hogy Mészáros Lázár arcvonásait őrzi az utókor. A képek sima arcot, gyér haját, magas homlokot, tiszta tekintetet mutatnak. A kor divatja szerint sűrű bajusza van, amely a két végén felkunkorodik. Alakjáról, járásáról, beszédéről, egyéniségének jellemző vonásairól azonban keveset tudunk. Majdnem semmit. Széchenyi írja egy helyütt a naplójában: „Mészáros lóháton! Pompásan megy!” Ilyen apró megjegyzésekből építkezünk. Milyen volt a hadügyér hangja? – kérdezhetjük.

Márai Sándor halottak napjára írt egyik publicisztikájában többek között ezt olvashatjuk: „Mikor a rádióból felhangzó hősök, államférfiak, tudósok, írók és művészek személyes lejtésű hangját hallgatjuk, egyszerre honvágy fog el a múlt iránt, mely örökre magába zárta és elsüllyesztette napjaink szavát. Gondolják csak, milyen izgalmas, félelmetes és nagyszerű élmény lenne meghallgatni a rádióból Szent István szavát! Vagy Mátyás király egyik parancsát! Vagy Zrínyi hangját, amint a magyarság kötelességeiről beszél! Vagy Pázmány Péter beszédét, Berzsenyi, igen, Petőfi és Arany hangját! Mert az emberi hang mélyebben, személyesebben örökíti meg és fejezi ki egy ember személyiségét, mint az arckép...”

folytatása a II. oldalon

A kor divatja szerint sűrű bajusza van, amely a két végén felkunkorodik
FORRÁS: MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

A legbecsületesebb magyar

folytatás az I. oldalról

Márai írhatta volna azt is, hogy milyen izgalmas élmény lenne meghallgatni Mészáros Lázár hangját, amint felszólal az Országgyűlésen. Síron túli üzenet lenne, ahogy az volt Kossuth hangja is sok évvel a kormányzó 1894-ben bekövetkezett halála után. Mészáros hangját erősnek, határozottnak, férfiasnak vélem.

S aztán egy újabb adalék: amikor végre amerikai évei után 1858 októberében Liverpoolba, majd Eywoodba érkezik, az angol lapok azt írják: „Mészáros szép, magas férfi, óriási szakállal (immense beard!), s angolul jól beszél.” Elképzelni is nehéz, hogyan nézhetett ki ilyen külsővel. Herman Ottó a bajusz történetének felvázolásakor megemlítette, hogy a magyarság a bajuszból éppen olyan kultuszt csinált, mint a török a szakállából. Mészáros Törökönből örökölhette a szakállát. Tyroler és Barabás képe azonban megkövesedett az emlékezetünkben.

Mészáros Lázár írja Eszmék és jellemrajzok az 1848/49-es forradalom eseményei- és szereplőiről című könyvecskéjében, amelyet Szokoló Viktor író, újságíró rendezett sajtó alá 1871-ben: „E sorok írójának felfogása mennyiben igaz, azt az idő fogja elhatározni; hanem ha ítélete jövődől olvasójának nem tetszik, akkor Széchenyi Istvánnak, a nagy magyarnak »Kélet népére« s a »Politikai program tóredékekre« utasítja, válasszon, ha tetszik.”

Miközben Mészárosnak a hadügy több alapkérdésében heves vitája volt Kossuth Lajossal, és fennmaradt írásai végig érződik az ellenszenv iránta, ugyanígy Görgeyvel és Klapkával, de Széchenyit nagyra tartja, és 1837-től levelezésbe kezd vele. A legnagyobb magyar, aki híveinek és barátainak is odavág néha naplójában, Mészáros sem kíméli, 1848. május 23-án megjegyzi: „Megérkezik Mészáros. [Itáliából érkezett meg, hogy átvegye a hadügyminiszteri tárcát. – K. A.] Hogy Mészáros helyett nem Hrabovszkyt bízták meg... az halálós vétek! Csak kérdeztek volna meg engem!” Hrabovszky János báró (1779–1852) altábornagy, 1848 májusától horvátországi királyi biztos volt, majd júliustól budai főparancsnok.

Mészáros említi visszaemlékezéseiben, egyes szám harmadik személyben: „...De amit

önmagáról bizvást elmondhat [mármint M. L.], az, hogy magának felsőbbiséget miben sem követelt; hogy mindenkiben jobbat, ügyesebbet szeretett látni, következőleg azt méltányolni is; hogy igazságtalan lenni nem tudott, s hogy hibáit nemcsak beismerte, de ki is nyilvánította. Magát nagy hadvezénylői tehetségnek soha sem tartotta; a mit tudott, értett s hosszu szolgálata után értenie kellett: az a lovas szolgálat volt. Ebben azonban a sors nem engedte meg, hogy függetlenül, s egy sereg egyesülténél ezzel kapcsolatban működjen. Turánál látszólag fővezénylő volt ugyan, de tetteleg hárman vezényltek.”

Íme itt a „válasz” Széchenyinek, amit a gróf sohasem olvashatott. Széchenyi azonban dicsér is, 1848. július 25-én vési be a naplójába: „Mészáros sajnálatra méltó! Ez a becsületes fickó! – Minden rendbe jön, ha Kossuth és társai kilépnek a minisztériumból. Belőlünk nem kérnek!” Augusztus 16.: „KÉPVISELETI HÁZ. Mészáros előáll a tervével. Túl hosszan beszél. – Mindenké ellene. (...) Konferencia Kossuthnál. Engesztelően beszél, igen okosan. Mészáros kitűnően. Visszhangra talál. (Le akar mondani.)”

Augusztus 22-én: „KÉPVISELETI HÁZ. Katonai törvény! Én Mészárosnak: milyen bünt követett el, hogy ilyen helyzetbe került? (...) KÉPVISELETI HÁZ. – Este 8 óra. A testi nyitítás kérdése a hadseregnél. Mellett vagyok és mellett szólok. Mészáros szintén. – Nyáry. Teleki Laci és Patay molíciózusan ellene.”

Alig öt hónap múlt el ezután, amikor 1849. január 14-én átadta a parancsnokságot Klapka ezredesnek, és Debrecenbe utazott, ahol felajánlotta, hogy lemond. Ezekről a napokról könyvelheti el emlékirataiban, újfent egyes szám harmadik személyben: „A kormányfő után a szerencsétlen hadügyminiszter, helyesebben hadvezér állott fel a padra, mert szóno ki emelvény nem volt. Ékesen szóló soha nem volt, bár hébe-korban szeszélyes lehetett, de itt ennek is fogytában vala.”

„Hanem – beh jó volna kitörülni minden nyelvben a nisi-, a but-, a mais-, az aber és a hanem-eket.” Írja ezt Mészáros a 19. században. Írhatná most is. A de és a hanem azonban

a beszéd elengedhetetlen fogódzói. Nélkülük bajban lennének az „igazság bajnokai”. Mindig is ajánlatos volt az igazság közlése, de csak ritkán volt szükséges. Ezért aztán a de tagadószó fontos kelléke a beszédnek. (Magam sem kerülhettem ki fentebb.)

Tegyük kísérletet! Mondjuk ki, hogy a de és a hanem szavakat nem használhatjuk a szóoklásban és a társalgásban. Biztosak lehetnének az eredményben: akadozna s egy idő után abbamaradna a szóáradat.

Akkor Kossuthról. „A szószéken, a szóoklásban fenséges lény volt; az alatt s azon kívül mindjárt emberré lett” – olvashatjuk Mészáros tollából. Ezzel a rövid mondattal érzékelteti az ítélet két pólusát. Pascaltól származik a mondás: „Az ember nem angyal és nem állat, s a balsors rendelése, hogy ha mindenáron angyal akar lenni – ördög lesz.” Erre rimel Mészáros megjegyzése: „A németek azt mondják: »nem jó az ördöggel incselkedni, mert kelletlenül hamarabb toppan be«, s mivel hazánk ügyét magyar nyers szólás szerint »a fene megette«, mi erőben »az ördög elvitté«-t felül mulja, s ezen ördögöt jobbra vagy legjobban Kossuth hívta ki...”

Kossuth nevét még többször a tolla hegyére tűzi Mészáros. „Palmerston [1784–1865, brit politikus, a 19. század közepén kétszer is miniszterelnök – K. A.] békesség fentartási [Kossuth függetlenségi kivívási – K. A.] mestersége nem volt más, mint az általa okozott félelmének visszahatása...”

Az embernek nincs más ellensége, amitől félnie kellene, mint maga a félelem. A félelem tulajdonképpen a természet figyelmeztetése, hogy védekezésre kényszerülünk. A félelem egy ideig látszólag szolgálja az embert, aztán ellene fordul, és megsemmisítéssel fenyegeti.

„Stratford Canning, a stambuli angol követ mondta róla [Kossuthról – K. A.]: »petty fogging lawyer« [szószátyár ügyész – K. A.]” Amikor Mészáros már Amerikában él, New Yorkból írja Vukovics Sebőnek, a Szemere kormány korábbi igazságügy-miniszterének 1853. szeptember 28-án: „Kossúthnak [néha hosszú ú-t használ– K. A.] itt több ellensége van mint

barátja.” Várdy Béla jegyzi meg Újvilági küzdelmek (Mondus, 2005) című könyvében: „Bizony, bármennyire is igyekezett a szerkesztő az emigránsok között eluralkodó személyi torzalkodásokat elkerülni, ez nem sikerült neki. A Magyar Száműzöttek Lapjának tehát még ez a néhány megjelent száma is visszatükrözi a magyar emigráció teljes atomizálását. Az ötödik szám például, sok egyéb mellett, a közben Kossuthal szintén meghasonlott Mészáros Lázár altábornagy fölhívását is tartalmazza egy török–oros háborúval kapcsolatos toborzásról. Mészáros ugyanis akkor már a volt kormányzóval versengve indított toborzó mozgalmat egy magyar légio felállítására.”

A valóság az, hogy Kossuth a látszólagos diadalút dacára, nem érte el célját Amerikában, és nem kapott segítséget Magyarországot függetlenségének kivívásához. De ő az egyetlen magyar államférfi, akinek a nevét a legtöbb tanult amerikai ismeri, akinek az emlékét három szobor és fél tucat bronz díszítábla őrzi. Kossuthról szólva még két idézet kívánczik ide. Az egyik egy jellemző szófordulat: „Bocsánat édes lelkem, cimborám, (Kossuth, ki valahányszor e sorok írójával összejött – mi igen ritkán történt – őt nevezte így)...” Hiába: a szokás az szokás, nem pedig olyan valami, amit az ember kihajít az ajtón... A másik idézet Mészáros Lázár beismerése: „Kossúthnak e lapok írója soha nem volt, de nem is lehetett volna a barátja, de azért, bár gyakran kellett vele vitázni, őt nem gyűlölte és nem is gyűlöli.”

Alighanem Mészáros is tisztában volt ezzel, hogy a leghaszontalanabb időpocsékolás a gyűlölet, és a legrágább luxus a büszkeség.

Lássuk, miképp vélekedett a hadügyminiszter „forradalmunk hadvezéreiről”, hogy csak néhányukat említsem:

„Dembinsky [akinek a társaságában lépett át 1849. április 14-én a magyar határt és menekült a Török Birodalomba – K. A.] becsületességben, hadi képzettségben európai hírű; Bem, bár megtámadtatott hazafiúságban, de tűzéri képességben és kis háborúban szintén híres.” „...Görgey, ez a külföldi működőket nem szívelhetette, s minden lehető akadályt

utjokba gördített, sőt ha másképp nem lehetett, a haza ügyének kockáztatásával is akadályozta működésök jó eredményeit, elég példa rá Tisza-Füred.” Görgey még megkapja Mészáros-tól, hogy: „Chameleon-jellem... Végidejében követett viseletét s a hadjárat akkori tervezetét árulásnak tulajdonitanunk nem szabad, úgy azt tudatlanságnak vagy rossz akaratnak kell neveznünk... elsőrangú hadvezér nem volt.”

A tudatlanság biztos receptjének tekinthetjük, amikor az ember elégedett a tudásával, és a véleményét mindenek elé helyezi.

Perczel Mórt Görgey ellentétéként jellemzi Mészáros. „Ez mint férfi, lelkületben tisztább, hona javát előmozdító, annak hibáin, hiányain segíteni igyekvő s előzményeivel oly magasan állott, hogy Görgey ennek hazafisága és hon-szeretete előtt mélyen meghajolni kényszerül, ha akármily szeretet érzésére képes.” Ehhez annyit tehetünk hozzá, hogy egy ember csak annyira jellemes, amilyennek válság idején mutatja magát.

Görgey után Klapka következett: „Jó ember a Klapka, és szép benne, hogy a magyar égen ő, és barátja: Görgey, a nagy és kis medve, – ki melyik, rájok bízom, de mivel a hon magát fényük által világíttatni nem akarta, fényök elveszett.”

Kemény ítélet, de Mészárosnak joga volt a bírálathoz.

S aztán egy szellemes mondat, ami Klapkára értendő: „...Jean Paul [1763–1825, német romantikus író – K. A.] ama triviális észrevételét használom, t. i.: »hogy az ember egy templomot vagy palotát inkább lepisil, mintsem egy kunyhót«; s mivel ezt teszem, hiszem, hogy máris elismerem nagy férfiúnak.”

P. J. O'Rourke [1947–, amerikai szatirikus politikai újságíró – K. A.] szerint: „Korunk hírességeit nem lehet megszegyenyíteni vagy megalázni. Amit korábban szégyennek vagy megaláztatásnak neveztek, annak ma publicitás a neve.”

Tagadhatatlan.

Unokahúgának, Szutsics Amáliának szól a levél Amerikából, 1858. június 7-én: „...Ha alkalmad lesz reá, vagy valamely Amerikába utazó egyént találsz, a ki szives lenne nekem édes anyai nyelvünkön írt könyveket hozni, azon esetben mindenekelőtt kérlek a »Karthausit« s Jókaitól a »Régi jó idöket« és »Erdély aranykorát« megküldeni, stb...”

Annak az embernek az első nagy epikus alkotását kéri, aki minisztertársa, Magyarország vallás- és közoktatási minisztere volt a Batthyány kormányban: Eötvös József báró. Aki első két regényében (a második A falu jegyzője) hőseinek sorsával éppen azt demonstrálta, hogy az egyes ember életútját mennyire befolyásolják a családi, nevelői, környezeti hatások, amelyek a gyermekkorban érik a lelkét: „egész jövőnk, nevelésünk által többnyire meghatározottat” – írta a karthausiban. Mindkét műben hangsúlyozta Eötvös az érzelmi és az erkölcsi nevelés fontosságát. Mészáros, úgy látszik, ezekben a könyvekben próbált volna vigaszt találni, és nagyon vágyott arra, hogy újra lássa a hazáját. Ez azonban már nem adatott meg neki...

Ami viszont a régi jó idöket illeti, a hadügyér összetévesztheti Jókai A régi jó táblabírák című regényével; A régi jó idöket ugyanis Vas Gereben írta.

„Legelső érzésemet már születésem első óráiban vagy napjaiban rikkantással fejeztem ki, s ezen érzés az éhség volt – olvassuk a régi szép idökről, a gyerekkorról. – Ezt ugyan nem tulajdonítom egyenesen keresztény nevemnek, annak tudniillik, hogy Lázár patrónusom nagyon szegény lévén, az éhséggel nekem is azonnal meg kellett barátkoznom.”

Szokoly Viktor jegyzi meg, hogy Mészáros Lázár sírja felett ez volna a hozzá legméltóbb felírat: „Bár hadügyminiszter és fővezér volt s bár százezreket táplált és ruházott, ő maga mégis szegénységben s rongyosan élt és hunyt el.”

Nem ő volt az egyetlen a sors játszótérén.

Valahol olvastam, hogy a tudás a tények felhalmozása, a bölcsesség pedig a tények leegyszerűsítése. Mennyire igaz. Mészáros Lázár bölcs mondásai és aforizmái is ezt támasztják alá.

„Ha igaz, hogy van történelem, – (bár az nem valószínű, hogy igazságos és részrehajlatlan történelem is létezik, mert Hume [1711–1776, skót filozófus – K. A.] szerint, ha háromféleképp olvassuk ugyanazon történetet, legfőkébb azt tudjuk meg, hogy az esemény megtörtént, de azt nem, hogy valódi miként.) tehát ha van történelem, akármilyen legyen is ez, addig is, míg jobbat nem lelünk, ebből kell a tényeket és eseményeket tanulnunk...”

„Azon nemzet, amely a múltját szereti, érdemes a jövőre is.”

„A politikában a szándék semmi, a tény minden.”

„Aki békét akar, készüljön a békére.”

„I. Napoleon rég elmondotta, hogy »gyakran nincs szarnokabb oly kormánynál, mely magát atyainak nevezi és tartja«.”

„Ha az ember férfi lenne, azaz kötelességétől áthatott férfi, kinek, midőn egy hitet mással kell helyettesítenie, akkor csak lelkiösmeretét, nem érdekeit tekinti, ez nagy erőt adhat!”

„Megbuktunk..., de még azért is, mivel a szerencse soha nem üldözött minket annyira. Oly szerencsétlen népfaj vagyunk, mint a milyenre mélabús zenénk mutat. Elmondhatjuk magunkról, hogy rövid örömökre és hosszú fájdalmakra születtünk.”

„Mikor fogják az európai népek természeti és törvényes jogukat kivívhatni? Nem tudom, de hogy Amerika nem igen fog segíteni s pedig több évig nem, – az bizonyos.”

Szónoki megnyilvánulásából is álljon itt két mondat:

„Ha engem a ház áldása fog kísérni, reményem, a golyó sem fog nekem ártani! (Éljen!)”

„Uraim! Nem félhet a magyar semmitől, mihelyst törvényes uton áll és működik, akkor ha vesz is, becsülettel veszt.”

Mészáros Lázárt élete legkeserűbb perceiben sem hagyta el a humora, „miként száműzetésben írt leveleiből látható – írta Szokoly Viktor. – Legjobban jellemzi azon ismeretes adoma, hogy midőn hadtestével Szeged környékén az ottani vesztőhely táján táborozott, a hadügyminisztériumhoz intézett hivatalos jelentését ezen szavakkal kezdé: »Iráram Szegeden, az akasztófa alatt...«.”

Akit 1851. szeptember 21-én, harmincöt társával együtt, in effigie, azaz jelképesen fel is akasztottak az Újépület mögötti Faraktár téren.

KŐ ANDRÁS

Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai (14.) Beckó vagy Bolondóc

Az 1889-ben írt gyűjtemény 1926-os Révai-kiadása alapján

Zsigmond király idejében a hatalmas Stibor vajda volt a legbolondabb okos ember (akit pillanatnyi szeszélyek vezettek néha a legkomolyabb dolgokban). Ellenben Beckó volt a legokosabb bolond.

Óriás birtokain vadászatot rendezett Stibor vajda egy napon. Hasonlóan az indus nábobokhoz, a Vág melletti kiskirály is ezerekre menő hajtókkal, százakra menő társzerekkel és roppant vendégrajjal verte fel az őserdők csöndjét.

Szájhagyományok szerint egy ebédre éppen azon kopasz szikla alatt települt meg a vidám társaság, melyen később az ország legszebb vára állott. Derült hangulatba hozta a vajdát ebéd alatt a házi bolondja, a virgonc eszű Beckó.

– Vajon mit csinál most Zsigmond király?
– tünődék a főurak egyike, mire azt felelte a bolond:

– Adósságot.

Bezzeg kitört erre a hahota mindenfelé.

A nyitrai püspök a hatodik kupa bornál azon kezdett sopánkodni, hogy miért nem hisznek a zsidók a Krisztusban? Abba is beleszólt Beckó:

– Ugyan hogy is hihetnének ott a fiúban, ahol az apa örökéletű?

Talált a felelet, ez is, az is. Úgy szórta Beckó a szikrákat, mint a legnemesebb kő a színeket. Mindenki bámulta. Maga Stibor vajda el volt kápráztatva.

– No, Beckó – monda –, ma nagyszerű voltál.
– Az szoktam lenni – felelte mosolyogva a bolond.

– Hálás leszek hozzád – folytatta Stibor.

– Nem szoktál az lenni – vágott vissza a bolond.

A vendégek gúnyosan mosolyogtak a gazda rovására, ami kissé felbosszantá Stibort.

– No hát, kívánj valamit!

– Jól van, jól. Én azt kívánom, építs nekem erre a sziklára itt fölöttünk egy várat; szebbet Visegrádnál.

És néhány nap múlva csakugyan elkezdődött az építkezés, vésték a kemény sziklába az alapokat.

Persze Stibor vajda kitalálta az építkezés legokosabb módját, az igazi közmunkát: aki a hegy alatt ment el, lett légyen az lengyel kereskedő, vándorló legény, vagy bárkinek a jobbágya, azt befogták és tíz napig dolgoznia kellett, hogy aztán tovább mehessen. Ha szekéren jött, vagy lóháton, annál jobb, mert a szekérnek és lónak is hasznát lehetett venni az építés körül. Még az átutazó urak és úrasszonyok sem voltak kivéve; egész kíséretükkel ott marasztották nyolc napig. Ha már bolondnak épül a vár, hadd legyen egészen bolond az építési módja is.

Egypár év múlva fölépült a vár, olyan fényesnek, elragadónak, hogy a »legszebb«-nek tartották az országban. Stibornak magának is nagyon megtetszett, mikor először meglátogatta az immár várúrrá lett Beckót.

– Te Beckó, nekem ez a vár nagyon tetszik.

– Elég csinos.

– Cseréljük el, Beckó.

– Mit adsz érte?

– Annyi aranyat, amennyit te magad egy zsákban elbírsz és egy másik várat.

– Nem bánom, cserélek egy föltétel alatt: legyen a vár a tied, de viselje az én nevemet.

Ez a vár építésének meséje. Így lett halha-

talanná Beckó. De a mesének folytatása is van, mely szomorú véget szán Stibornak.

Ott lakott Beckón, itt tartá fia lakadalmát is Szechen Katalinnal. Egy álló évig és egy napig tartott a dáridó. Az első napon nagy kegyetlenséget követett el Stibor; egyik szolgáját, aki kedvenc vadászébét megütötte, ledobatta a szikla tetejéről a mélységbe. Az utolsó napon (éppen egy évre rá) ebéd után pityókosan ledőlt a várkertben a gyepré szundikálni. Mérges kígyó mászott elő a bokorból és kivájta az alvó főúr szeméit. Stibor fölriadva az irtóztató fájdalomtól, örülten futott a sziszegő kígyó elől, amely üldözte. Futott, futott világtalanul... aztán meg röpült; mert arra a helyre érve, ahonnan a szolgát ledobatta, lezuhant és szörnyű halálát lelte.

Roppant birtokait fia örökölte, akiben 1434. évben kihaltak fiágon a Stiborok, s Beckó az alsólendvai Bánfyaké lett királyi adomány útján. Ostromló had nemigen nyugtalanítá Beckót, mert erős is volt, hozzáférhetetlen helyen is állott, mindössze egyszer próbáltak szerencsét az Ibrahim budai basa arra kalandozó hadai, de Bánfy Kristóf benn a várban föl sem vette, gúnyos levelet dobott le az ostromlók közé:

»Jó reggelt kívánok kegyelmeteknek mind közönségesen, ha sikerül a várat bevenniök, kalapot emelek kegyelmetek előtt.«

Biz az nem sikerült. Eltakarodtak szégyenletesen, s a gyönyörű sziklavár a »bevehetlenség« hírébe esett. Zajtalan, békés fészek volt, hol nyugodtan írhatta Bornemisza uram a Bánfyak protektorsága alatt az ő református prédikációit.

Még tán ma is állana Beckó, ha a Bánfyak lendvai ága ki nem hal, s a vár nem kerül hat atyafira. Amit az ellenség nem bírt véghezvinni, megtette a hat tulajdonos. Közös lónak túrós a háta, közös épületnek becsurog a fedelén.

A beckói várban, melyből egy-egy hatod-rész illetett meg egyet, senki sem lakott, senki sem javított semmit többé. Villám ha lecsapott, szél ha valamit letépett, idő amit megrongált, az úgy maradt.

Lassankint rom lett; de olyan rom, mely még ma is mutatja Stibornak királyi fényűzését: a kőbe vésett Stibor-címerek, a művészi faragványok. Sőt a festők ecsetjét is igénybe vette a hatalmas vajda. Az ivóterem dűledék falain még most is jól ki lehet venni két képet, egy táncoló medvét a vezetőjével s egy orszlánnal vívó lovagot.

A rege szerint két holló röpököd szüntelen az omladék fölött. E két holló Stibor és gonosz neje Dobrochna, akik arra vannak elátkozva, hogy őrizzék a várat, míg egészen egyenlővé nem lesz a föld színével.

A nagyenyedi polihisztor

A Rákóczi-szabadságharc második esztendejében, 1704 márciusában történt, hogy az erdélyi Mezőségen tanyázó két labancfőnök, Trajtzigfritzig és Bórembukk, meg akarta sарcolni Nagyenyed derék polgárait. Ám amikor a fosztogató császári csapatok bevonultak a városba, a híres kollégium fellázadt diákjai fűzfadorongokkal és kövekkel szétverték és megfutamították a meglepett labancokat, végül a két vezérrel is végeztek. Mint Jókai Mór 1853-ban, a Habsburg-önkényuralom idején írt humoros „beszélyéből” (A nagyenyedi két fűzfa) tudjuk továbbá, azon két fűzfadorongot, mellyel a két ellenséges vezért agyonütötték, a dicső esetnek emlékére letűzték a patak medrébe, és Gerzson úr áldást mondott azokra. Azóta a két fűzfa folyvást zöldül a víz medrében, s a kollégium kényelmes mulatólakot építtetett e fűzfákhoz, hova kijártak szép nyári napokban a tanulók, elmondva egymásnak a regét a két fűzfáról s elénekelve, hogy: „Erős várunk nekünk az Isten!”

Ki volt az a bizonyos Gerzson úr, aki áldást mondott a fűzfadorongokra? A nagyenyedi kollégium rektor-professzora, Tordai Szabó Gerzson, a tudományoknak nagy művelője, békeszerető férfiú és a jó erkölcsök fardadhatatlan oltalmazója, ki tanítványai előtt akként szólott, mint egy orákulum. S ahogy Jókai folytatja: „Éppen a közzvizsgálatok közlegének, nagytiszteletű Tordai Szabó Gerzson uram rettenetes készülétekkel volt természettani mutatóanyagokhoz, mint lesz a vízből levegő? mint ragad össze a kiszivattyúzott két félgolyó a levegőnyomástól? hogy lehet a levegőt meggyújtani? s a villanygép alatt papírosembereket táncoltatni? amik akkor még mind csodaszámba mentek. Evégett átadta a fizikum múzeum kulcsait kiválasztottjainak, hogy ott működjenek nagy szorgalommal, és tapasztalja is, hogy a két jeles ifjú már korán reggel ott van a múzeumban, s csak késő este választja el őket onnan.”

Tévedne, ha valaki netán úgy vélné, hogy Tordai Szabó Gerzson uram a nagy mesélő által kitalált személy. Távolról sem! Jókai valójában Pápai Páriz Ferenc tudós professzorral mintázta, aki negyven éven át volt a Bethlen Gábor fejedelem által 1622-ben alapított s 1662-ben Apafi Mihály fejedelem rendelete alapján Nagyenyedre költöztetett református kollégium tanára, majd egyben rektora. Igazi polihisztor volt, aki erdélyi diákként fél Európa leghíresebb egyetemén tanult, Heidelbergben filozófiai, Baselben pedig orvosdoktori oklevelet szerzett, első magyarként, így joggal nevezték „a magyar Hippokratész”-nak. Bod Péter erdélyi református lelkész, író, polihisztor 1766-ban megjelent irodalomtörténeti lexikonja, a Magyar Athenas így méltatta az 1649-ben Désen született, s 1716. szeptember 10-én Nagyenyeden elhunyt Pápai Páriz Ferencet: „híres poéta, jó filozófus, historikus, teológus; az orvoslás mesterségében merő Eskulapius, igen hasznos ember, kinek szép híre neve mindenkor fenn léssen Erdélyben.” Az Aesculapiushoz (eredeti görög neve Aszklepiosz) hasonlítás azért hízegző, mert ő volt a gyógyítás istene a görög-római mitológiában.

Pápai Páriz egyszerre volt a magyar orvostudomány elméleti és gyakorlati úttörője, a Bethlen Kollégium és Bornemisza Anna fejedelemasszony, majd Apafi Mihály fejedelem udvari orvosa, azok haláláig. Alma matere, a nagyenyedi kollégium élén élte át az embert próbáló történelmi körülményeket, Erdély Habsburg-kézre kerülését, majd a kuruc-labanc világ viszontagságait. A császári csapatok kétszer is feldúlták a kollégiumot, amelynek újjáépítéséhez és újraindításához gróf Teleki Sándorral, a kollégium lelkiismeretes gondnokával összefogva külföldi protestánsokhoz fordult segítségért. A segélykérő levelet Pápai Páriz egyik, Angliában tanuló fia közvetítette, s a szigetországi egyháztagok nagylelkű ada-

kozásából több mint tizenegyezer font sterling gyűlt össze – ettől kezdve az enyedi kollégium zavartalanul folytathatta működését.

Szinte hihetetlen, hogy gyakorló orvosi és udvari orvosi, kimerítő oktató-nevelő, rektori, aktív egyháztagi és szerteágazó polgári feladatai mellett Pápai Páriz milyen hatalmas életművet hozott létre. Legismertebb munkája az 1690-ben Kolozsváron megjelent Pax Corporis (A test békéje), az első magyar nyelvű orvosi könyv. A köznép nyelvén, főként a „házi cselédes gazdáknak s gazdasszonyoknak és az igyefogyott szegényeknek” írt gyakorlati kézikönyvet, azért, hogy megmutassa, nemcsak a patikusok által készített, hanem a ház körül található természetes szerek is jó orvosságok lehetnek. Könyvében rengeteg példát sorol fel arra, hogy a testi nyavalyák gyógyításában hogyan kell a „fákhoz és füvekhez” nyúlni.

Hippokratészhez hasonlóan úgy tartja, hogy „az orvos a természet szolgája”, ezért a természetes gyógymódok híve. Minden betegség kezelése során nagy súlyt fektet a melegítésre-izzasztásra, purgációra és egyéb kiürítésre, kenésre, a különféle fürdőkre. Az ő terápiás fegyvertárában sokkal jelentősebb a gyógyszeres kezelés, mint a hippokratészi-ben, de hozzá hasonlóan mindig „természetből vett eszközökkel” gyógyít, elsősorban gyógyfüvekkel, de egyéb természetes gyógyszerekkel is (pl. lúdháj, gyermek húgya, tehénganaj, tyukmony széki, tej, ecet, színméz, korpa cibre, liszt, nádméz, fejeér viasz, pókháló, kecske fadgya).

Gyógyszeranyaga csaknem teljesen azonos a magyar népi orvoslás „materia medicájával”. Íme néhány példa: „Nádra” és „kőjika fájdalom” ellen: „jó igen ez is paraszt orvosságban; a tyúk ganaj fejerit adják meginnya borban”. Sárgaság: „jó ez is igen, paraszt orvosságban; a meleg ló ganájának levét facsard ki, töltsd kecske tej közzé, s azt igyad melegen éhomra vagy három napon”. A népi or-

voslást követi ebben is: „szóljunk már a pestis ellen való medicinális orvosságokról... Ide tartozik a magyar térjék a fokhagyma és magyar mitridatium a vereshagyma.” Ugyanakkor minden betegség során – alapos ismeretei alapján – latra vetette, megrostálta a népi orvoslás tudásanyagát és csak azt vette át, amit helyesnek tartott, amiben helyes felfogást sejtett.

Szellemi életrajzával, lelki fejlődéstörténetével ellentétben, ami külső körülményeit, élete eseményeit illeti, nem vagy nagyon ritkán volt része a béke áldásaiban. Méltán fogalmazhatta így saját sírfeliratát: „Jogaimról sokszor lemondtam s a béke tiszteleténél semmit előbbvalónak nem tartottam, mégsem élvezhettem itt állandóan a békét.” A tanártársaitól és diákjaitól sok igazságtalanságot elszenvedő, egyéni sorscsapásokkal és anyagi nehézségekkel is küszködő, ma háromszáz éve elhunyt professzor valóban a béke embere volt, aki öt könyvet írt a Pax, a béke(sség) jegyében: A lélek békéje, A test békéje, Az udvar békéje, A sír békéje és A kereszt békéje címmel.

A Pax-könyvek mellett másik maradandó műve a máig jól használható latin-magyar, illetve magyar-latin szótára. Polihisztor voltára jellemző, hogy ő írta meg az első magyar egyháztörténeti művet, az első magyar nyelvű címertant, továbbá teológiai műveket, magyar, latin és görög nyelvű verseket, s ő volt legelső Janus Pannonius-fordítónk. Holtáig töretlenül állt nagy tehetségű, tragikus sorsú barátja, a világhírű betűmetsző, tipográfus, könyvkiadó, (Misz)Tótfalusi Kis Miklós mellett, akinek 1702-es halálakor Életnek könyve című hatalmas versben állított emléket:

„Tótfalusi Miklós nyugoszik ez helybe,
Magyarország szülte, Erdély felnevelte,
Hollandia nagy dolgokra készítette,
De amint intézte, nem adta szerencse.”

FAGGYAS SÁNDOR

Képirás (20.)

Vörös volt a Tisza vize a törökök vérétől a zentai csata után, legalábbis így örökítette ránk az eseményeket a szájhagyomány

Képgyűjtő albumok

„A végső diadalt 1697. szeptember 11-én, a zentai csatában Savoyai Jenő herceg aratta a törökön. Ebben a csatában teljesen megsemmisült a török sereg. Kémektől tudta meg Jenő herceg, hogy a török utolsó erőfeszítésként Szeged ellen indul. A herceg nyomon követte a török sereget és Zentánál, a Tisza mellett megtámadta. Alkony előtt három és fél órával kezdődött a harc, mely napnyugtával teljes diadallal végződött” – így mutatta be a többségükben kisgyermek olvasóinak a zentai csatát (amelynek holnap, vasárnap lesz a háromszáztizenkilencedik évfordulója) a múlt század harmincas éveiben megjelent Magyar történelmi pillanatok című képgyűjtő album. A hazafias érzelmű kiadvány, amelynek szövegét Kenyeres Imre egyetemi tanársegéd gondozta, felelős kiadója pedig Földes Oszkár, Löbl Dávid és fia volt, összesen százhuszonnyolc színes, gondosan megrajzolt, igényes kivitelű illusztráción mutatta be a magyar történelem legfontosabb eseményeit a vérszerződéstől a békediktátumig. A gyűjtemény érdekessége, hogy kiadója a budapesti Szent István cikóriagyár volt, amely ekkoriban egy szokatlan módszert választott termékei népszerűsítésére: a vásárlók a különböző készítmények csomagolásában találhatták meg az albumhoz szükséges képecskéket, amelye-

ket be kellett ragasztani az üresen hagyott képhelyekre. Például az egykilós Szent István cikóriában egy tucat ilyen találhattak a gyerekek, akik mire kigyűjtötték a különböző sorozatokat, alaposan megismerhették nemcsak a magyar történelmet, de a további albumok révén (amelyekből végül már egész széria jelent meg) irodalmunk nagyságait, Erdély csodáit, hazánk várait, az úri és a népviseleteket, a legjelentősebb technikai találmányokat, hiszen a képek alatt rövid, általában tizenkét soros, rövid, hazafias ismeretterjesztő szövegeket olvashattak. „Ha édesanyátok háztartásában nem fogy annyi Szent István cikória, hogy ebből hamarosan be lehetne gyűjteni az albumot, forduljatok a rokonsághoz és kérjétek meg őket, hogy vásároljanak a boltban Szent István cikóriát és adják a képeket nektek” – így népszerűsítette termékeit a gyár. Tehát már akkoriban sem volt igazi gyermekkor annak, aki nem gyűjtött képgyűjtő albumokat. S nem telt bele egy évtized, a Rákosi- majd a Kádár-korban teljesen eltűntek az országból az ilyen kiadványok, de a gyűjtőszennvedély megmaradt, csak más területekre, a képeslapokra, bélyegekre, jelvényekre, szalvétákra, gyufásdobozcímkekre és egyebekre terelődött át. A zentai csatáról pedig úgy tudjuk – a korabeli beszámolók és a szem-

tanúk elmondása szerint –, hogy miután Jenő herceg ágyúsai szétzúzták a Tiszán épp átkelni igyekvő török sereget, a kiontott vér még a Tisza vizét is vörösre festette. „A huszárak és a könnyű lovasság egészen Temesvárig üldözték a futó szultánt. Maga a török nagyvezér is elesett. Huszonkétezer ember került fogságba vagy fult a Tiszába. A hadizsákmány is óriási volt, sok-sokezer szekér, ökör, teve, ló, száz nagy és hatvan kisebb ágyú, ötszáz zászló, és az egész tábor a győzteseké lett. A zentai csata utolsó reményétől fosztotta meg a törököt s kierőszakolta, hogy belenyugodjék Magyarországra elvesztésébe” – a csaknem kilenc évtizeddel ezelőtti kiadvány hazafias soraival ünnepeljük hát most Savoyai Jenő herceget és a zentai csata dicsőséges hőseit. (SZPA)

